

JAKTEN PÅ VAKTPOSTEN

– En marin incident i Östersjön under det kalla kriget i november 1975.

Av Lars Ericson Wolke

Scenen är ett sammanträdesrum i Försvarets Radioanstalts (FRA) lokaler på Lovön utanför Stockholm. Tidpunkten är mitten av 1970-talet. Närvarande är befattningshavare från FRA och Försvarsstabens underrätteleavdelning. Mötet gäller uppsnappad radiokommunikation inom den sovjetiska Östersjömarinen:

”- Från klockan nollfemtrettio har vi ett index som går ut genom Irbensundet med kurs trehundra grader mot Fårö. Det sänder mycket lite, i stort sett har vi bara navradar att gå på. Men av det och en del annat material så kan vi med säkerhet säga att det är en Krivak.

- En Krivak? Officerarna tittade på varandra. Hur pass säkra är ni på klassificeringen, frågade Schröder på sitt lite eftertänksamma sätt.

- Vi kan väl säga att vi är hundra procentigt säkra. Och vi kan också säga vilken enhet det var. Går vi bakåt så hade vi bara en Krivak i Riga sedan sjätte november, den kom från Liepaja där den låg den fjärde, dessförinnan har vi en inpassage tredje november. Det är Krivak bognummer femhundra det handlar om. Det vet vi.

Alla satt tysta.

- Det är ju Storozevoj, sade Lindskog till sist. Hon kom in från Sydatlanten då. Hon har ingått i stridsgruppen utanför Angola ...

Johan iakttog scenen med alla sinnen på helspänn. Han såg hur Schröder försiktigt lyfte två fingrar från bordsskivan och de blickar som snabbt växlad. Lindskog tystnade tvärt.

Schröder vände sig ånyo till Firmans representanter:

- Skulle ni lite närmare kunna gå in på vad det är för slags material som ni bygger den här identifieringen på?

- Ja, vi har alltså inte så mycket mer elint på just det här objektet. Det är i stort sett tyst i fråga om telemetri. Det är comintmaterialet som är helt avgörande. Där har vi i stort sett hela förloppet.

- Vad är det för comintmaterial vi talar om här? frågade Petis. Det är väl ingenting vi fått någon uppgift om? Han tittade sig omkring bland de övriga.

- Det är på UK, talkommunikation, i klartext.

- Ni menar alltså att dom pratade i klartext, rakt ut i etern?
- Ja.

Alla runt bordet satt tysta. Stahre nickade och en av de yngre deltagarna på FRA-sidan, en lite tunnhårig blek man i nappakavaj, lutade sig fram och slog på bandspelaren. Efter ett långt frasande ljud kom en svag röst

... pjatsot ... pjatsot
och efter ytterligare frasande

... pjatsot ... pjatsot
... tjajka zovet pjatsot

- Femhundra, femhundra, måsen anropar femhundra, översatte Anders med låg röst. Från bandspelaren kom en ny serie frasanden.

- Man fortsätter sedan de här anropen, förklarade mannen i skinnkavajen, vi har trettiofem minuter till med anrop med tjugo sekunders upp till en minuts intervall. Jag spolar nu fram till klockslaget nollfyrafemtio Moskvatid.

En annan röst kom nu in och sände i långa sekvenser.

- Det är chefen för Östersjömarinen, sade mannen vid bandspelaren.
- Vänta ... jag hann inte uppfatta, avbröt Anders.

Mannen stoppade bandspelaren och tittade ner i sina papper:

- Nollfyrafemtio kommer Chefen för Östersjömarinen i sändning. Vi har sedan trafik fram till nollfemfyrtiofem. Sedan ett avbrott på fjorton minuter och så trafik i ytterligare tio minuter. Sen är det tyst.

- Vad innehåller den här trafiken då? Är det bara anrop ...? frågade Petis
- Nejdå, jag har utskrift här. Han försöker övertala myteristerna att ge upp, först är det övertalning och sen, senare så blir det hotelser. Till sist säger han att han gett order att förstöra fartyget?'

Skildringen ovan är ren fiction, skapad av historikern Wilhelm Agrell i hans roman *Krivak 500* år 1993. Boken är en roman som utspelar sig i svensk underrättelsemiljö där huvudpersonerna är verksamma inom den svenska militära underrättelsetjänsten.¹

Just det här momentet med den dramatiska avlyssningen av jakten på en myterist ur den sovjetiska Östersjöflottans bas i Riga, har författaren inte bara lagt in för att skapa nerv i berättelsen. Hela historien har ägt rum och idag, efter det kalla krigets slut vet vi en del om den allvarliga incident som utspelades i farvattnen öster om Gotland, mitt under det kalla

kriget. Den här händelsen är förvisso inte okänd, men har ändå blivit bortglömd där den ligger mellan de för Sverige betydligt mera dramatiska händelseförloppen kring nedskjutningarna av DC 3:an och Catalinan i juni 1952 samt U 137:s grundstötning i Gåsefjärden utanför Karlskrona år 1981. Men inte desto mindre är historien om myteriet i Riga värd att studera, eftersom den lätt kunde ha utvecklats till något även för Sverige, och inte bara den sovjetiska Östersjömarinen, mycket allvarligt. Våra reaktioner på incidenten 1975 säger också en del om vårt försvars förmåga att uppfatta och reagera på ett snabbt uppblossande hot som bara på några timmar hade kunnat utvecklas till en fullskalig kris med svåra säkerhetspolitiska implikationer för Sverige.

I det följande ska jag dels beskriva vad som hände², dels reflektera lite över den svenska förmågan att i tid följa och inse vad det handlade om. Avslutningsvis kommer efterspelet till incidenten att följas. Att skildringen, inte minst av själva förloppet i Riga, lämnar mycket i övrigt att önska av detaljuppgifter är tyvärr självklart med tanke på källäget.

Vad var det egentligen som hände?

Den 30 december 1973 färdigställdes en robotjagare på marinvarvet i Kaliningrad. Hon var den fjärde som varvet producerat i Burevestnik-klassen (tre hade också byggts på varvet i Kamysj-Burun. Fartyget var avsett för 180 mans besättning, varav 22 officerare, 28 underofficerare och 130 sjömän. Hon var försedd med missilsystem för rakettorpeder (KTM-1135) och olika system för avskjutning av missiler och raketer mot sjö- och luftmål samt 76,2 och 100 mm kanoner. Dessutom kunde jagaren förses med ett eller två olika system av minor. Som vanligt när det gällde sovjetiska vapensystem, så fick även Burevestnik-klassen ett NATO-namn, nämligen Krivak. Den här aktuella Krivakjagaren fick bognummer 500 och döptes till *Storozjevoj* eller *Vaktposten* på svenska.³

Den 7 november 1975 låg *Storozjevoj* i Rigas hamn, för att delta i firandet av 58-årsdagen av oktoberrevolutionen. Att firandet av officiella högtidsdagar ibland kunde gå ut över beredskapen hos sovjetiska förband är inget nyhet. Det mest spektakulära exemplet på det är naturligtvis den unge tysken Mathias Rust, som den 28 maj 1987 landade med sitt lilla Cessnaplan direkt på Röda torget i Moskva, alldeles bakom Vasilijkatedralen. Nu var det inte bara firandet av luftförsvarets dag (sic!) som lämnade den öppning i Moskvans luftskydd som det tyska planet kunde flyga in genom. Det var ironiskt nog också den begynnande moderniseringen av det sovjetiska luftförvarssystemet som bidrog till händelseutvecklingen. Just kring Moskva hade modernare förvarningsutrustning börjat placeras ut, men den hade inte kunnat länkas till gränsförsvarets luftförvarssystem, varför det inte gick att omgående

vidarebefordra data om Rusts plan från gränsförsvaret till Moskvas luftförsvaret. Dessutom var det sovjetiska gränsskyddets radarsystem framför allt inriktade på att upptäcka strategiska bombplan som kom in på en hög höjd, medan Mathias Rust flög lågt med sin lilla Cessna.⁴

Mot denna bakgrund kan vi lättare förstå den något långsamma reaktionen hos den sovjetiska militären i Riga under myteriets inledningsskede.

Tack vare arkivforskning i Moskva av en engelsk journalist har en del information om händelsen 1975 kommit i ljuset. Svenskt underrättelsematerial ger också en kompletterande bild av händelseförloppet.

När *Storozjevoj* låg för ankar i Rigas hamn 1975 hade större delen av besättningen, som vid tillfället tycks ha uppgått till runt 250 man, fått landpermission för att delta i revolutionsfirandet. Ombord på fartyget satt den politiske officeren Valerij Sablin i sin hytt. Han betraktade sig själv som en renlärig leninist och ansåg att, den sovjetiska regimen med Leonid Brezjnev i spetsen hade förrätt de kommunistiska idealen. Därför ville Sablin genomföra en revolution som skulle återföra Sovjetunionen till det ideologiskt korrekta spår som stakats ut av Marx och Lenin. Men för att åstadkomma den krävdes ett forum, där han kunde nå ut till den sovjetiska befolkningen och mana den till resning.

I sin hytt spelade Sablin in ett radiomeddelande på en bandspelare. Meddelandet var riktat till Sovjetunionens folk och talade om att ”revolutionära grupper skulle växa upp över hela Sovjet som svampar efter regn”. Den här kvällen mellan den 8 och 9 november satt han i sin hytt och arbetade med meddelandet. Däri förkunnade han också att om resningen var framgångsrik så skulle det komma att innebära att ”hela statsapparaten vräkas över ända och kastas på historiens sophög, därför att den är så djupt infekterad med nepotism, korruption, karriärtänkande och förakt för folket”.⁵

Problemet för Sablin var hur han skulle nå ut med detta meddelande i etern. Hur skulle han få en plattform för det i den genomkontrollerade diktaturen Sovjetunionen? Svaret blev:

Storozjevoj.

Redan den 5 november 1975 hade Sablin skaffat sig en medhjälpare i sjömannen Alexander Sjein. Denne var en tidigare straffånge, som nu kunde hjälpa till att rekrytera ytterligare fyra medsammansvurna. Vid ettiden på natten den 9 november skred de sex myteristerna till verket. De arresterade fartygschefen och låste in honom i hans hytt. Därefter kallade Sablin samman övriga officerare och informerade dem om vad som var på gång. Med pistolen i handen försökte han övertala dem att ansluta sig till myteriet. Samtliga vägrade. Istället försökte några officerare frita kaptenen, men det misslyckades inför Sablins vapenhot. Nu tvingades myteristerna att låsa in samtliga officerare.

Men utan att Sablin och hans medsammansvurna visste det, hade en officer lyckats ta sig iland och han var nu på väg att slå larm. När Sablin insåg vad som hade skett och att vakter var på väg mot fartyget lättade man ankar. Klockan 0215 den 9 november stävade *Storozjevoj* ut ur Rigas hamn. Men trots att man hade slagit larm, verkar ingen ha reagerat på att fartyget stävade ut mot Irbensundet och Rigabuktens mynning. Därmed fick Sablin trots allt ett visst försprång.

Efter två timmar till sjöss gjorde Sablin sitt stora misstag. Han tog kontakt med den sovjetiska marinens överkommando och begärde fri lejd för sig och fartyget under ett års tid. Meddelandet gick omgående vidare till den politiska ledningen i Kreml där chockeffekten var omedelbar och fullständig. Såväl partichefen Leonid Brezjnev som KGB-chefen Jurij Andropov informerades. Därmed var i praktiken myteristernas öde beseglat. På den politiska nivån gavs inget utrymme för kompromisser som kunde uppfattas som skadliga för regimen.

Problemet för Sablin och hans medhjälpare var att den fåtaliga och fåkunniga besättning myteristerna hade följa med bara kunde få igång de två gasturbiner som var avsedda för marschfart. De hade en sammanlagd effekt på vardera 6 000 hästkrafter. Trots ihärdiga försök fick man inte igång de två högeffektsturbiner på sammanlagt 24 000 hästkrafter. Istället för att kunna dra på i 32 knop ut över Östersjön, tvingades Sablins folk att åse hur förföljarna snabbt knappade in på dem när jakten väl dragit igång.⁶

För nu drog en sådan jakt igång. Vid sextiden på morgonen lokaliserades *Storozjevoj* när hon stävade ut genom Irbensundet av två ubåtsjaktplan av typen Il-38 May. Efter någon timme anlände ett tiotal bombplan av typen Tu-16 Badger. De inledde omgående försök att stoppa myteristen genom lågflygningar över henne och eldgivning med automatkanon. Badger var ett tjugoo år gammalt tvåmotorigt bombplan som också hade utrustats med jaktrobotar.⁷

Nu var jakten i full gång. Vid halv nio tiden på morgonen anlände ett 20-tal YAK-28 Brewer jaktplan.⁸ Samtidigt stävade ett stort antal fartyg mot området. Svensk underrättelsetjänst noterade minst följande enheter:

Två stycken Riga-fregatter som var baserade i Riga, tre Poti-korvetter från basen i Liepaja samt en Sverdlov-kryssare och två Krivak-jagare från Baltijsk. Därtill var nu minst fem Stenka patrullfartyg ur KGB:s gränstrupper och möjligen också en Nanutjka robotattackkorvett på väg mot myteristen.⁹

Tu-16 planen förberedde sannolikt insats av robotar, men dessa kom aldrig att avfyra. Istället varnades Sablin per radio för att fortsätta, annars skulle hans fartyg beskjas. Klockan 0855 fick han ett ultimatum att stanna eller ta konsekvenserna. Men Sablin vägrade att stanna. Tretton minuter senare stävade *Storozjevoj* ut över den sovjetiska territorialvattengränsen. Nu

var siktet inställt på närmaste land, Gotland. Då inleddes vapeninsatser från såväl efterföljande fartyg som flygplan. Syftet var uppenbarligen att stoppa myteristen till varje pris, även om hon skulle behöva sänkas med de inlåsta officerarna ombord.

I det läget bröt ett motmyteri ut bland *Storozjevojs* besättning. Flera sjömän befriade kaptenen och de instängda officerarna. Därefter rusade man mot kommandobryggan och övermannade Sablin. Denne blev sårad i benet vid en kort skottlossning. Så snart man fått ut ett meddelande om maktövertagande på fartyget upphörde all beskjutning. *Storozjevoj* slog stopp i maskin 50 sjömil från den gotländska kusten och kunde vändas i 180 grader för att föras tillbaka till Riga.

Det är inte i alla stycken klarlagt vad som sedan hände myteristerna. Så mycket är klart, att Valerij Sablin dömdes till döden och arkebuserades, men sedan går uppgifterna isär. En version säger att medhjälparen Sjein dömdes till åtta år i arbetsläger, medan andra uppgifter hävdar att flera myterister arkebuserades. Det har också förekommit olika uppgifter om huruvida *Storozjevojs* kaptен också arkebuserades eller inte.¹⁰ Men frågan är om det inte var helt följdriktigt att även den fartygschef som förlorat kontrollen över sitt fartyg under ett myteri låg väldigt illa till hos såväl överordnade som KGB. Uppgifter från KGB-källor talar också om att fartygschefen arkebuserades, hans officerare fängslades och att resten av besättningen upplöstes och spreds ut på andra enheter inom den sovjetiska marinen. Ett sådant förfarande skulle vara helt i linje med KGB:s reaktioner mot militärer som åstadkommit väsentligt mycket mindre misslyckanden i tjänsten.¹¹

Svensk militär noterade bara tio dagar senare en mycket ovanlig rundtur. Den företogs av *Storozjevoj* den 18-19 november och under seglatsen passerade fartyget Gotland, Utklipporna, Bornholm och Polen, innan det återvände till Riga. Tolkningen kunde bara bli att den sovjetiska marinen på detta sätt försökte motverka alla misstankar hos såväl svenskar som danskar och de allierade polackerna om att ett myteri alls hade ägt rum.¹² Men sedan dröjde det inte länge förrän även fartyget fick sitt ”straff”. Namnet *Storozjevoj* ströks ur rullorna och bognumret ändrades, innan fartyget överfördes från Baltiska flottan till Stilla havsflottan.¹³

Vad uppfattade och förstod det svenska försvaret?

Vad uppfattade egentligen det svenska försvaret av dessa dramatiska händelser i vår närhet?¹⁴ Den 29 mars 1976 utgavs överbefälhavarens hemliga årsöversikt för 1975 och här finner vi en antydning om hur det förföll sig på svensk sida.¹⁵ Med ÖB:s formulering: ”9-10 november konstaterades en ovanlig och till en början oidentifierad verksamhet, som bedömdes utgöra ubåtsjakt- och luftförsvarsövning. Senare bearbetning visar att det istället var en KRIVAK

robotjagare som, efter ett myteri ombord, sökte undkomma på västlig kurs. Fartyget stoppades väst om Irben-sundet efter en massiv insats av fartyg, marinflyg och förband ut frontflyget”.

Mot den bakgrunden kunde försvarsmakten även låta en annan pusselbit falla på plats: ”Intressant i samband med ovan relaterade händelse är också en artikel i Krasnaja Zvezda (den sovjetiska krigsmaktens tidning; min anm.) 24 december 1974. I denna, som är ett reportage från ett besök ombord på KRIVAK-robotjagaren Storozjevoj, påtalas vissa brister ombord på fartyget i den politiska utbildningen och motivationen”.¹⁶

Hänsynslösheten i den vapeninsats som gjordes mot myteristen recenserades av överbefälhavaren i hans årsredogörelse: ”Verksamheten i samband med uppbringandet av myteristen synes indikera att man, trots att delar av besättningen var inlåst, var beredd att sänka det värdefulla fartyget, hellre än att låta det undkomma”.

Särskilt intressant här är noteringen i årsöversikten, som talar om en ”till en början oidentifierad verksamhet” som felaktigt togs för ubåtsjakt- och luftförsvarsövning. Det tog en viss tid att analysera och förstå vad det egentligen var man hade hört via FRA:s lyssningsstationer. När det slutligt fastställdes vad som hade hänt, då delgavs det hela inte omedelbart vakthavande befäl på Gotlands militärkommando i Visby.¹⁷

När kunskapen om myteriet först efter något år spreds till militär personal på Gotland, inleddes reflektioner och omplanering med anledning av det skedda. Om desertörerna hade kommit in på svenskt vatten och ännu mera sökt skydd i Slite eller Östergarn, vad hade Sverige då gjort? Hade svenskt försvar kunnat avvisa förföljande sovjetiska enheter som trängt in över svensk territorialvattengräns? Dessa och andra svåra frågor aktualiserades av insikten om vad som hade hänt och, kanske framför allt, vad som hade kunnat hända. Frågeställningarna kändes än mer akuta på Gotland, där man sommaren 1978 kunde följa en stor sovjetisk landstigningsövning på Ösel.¹⁸

På Gotland höll man just i början av november 1975 på att förbereda en krigsförbandsövning (KFÖ) som skulle gå av stapeln den 11-13 november 1975, det vill säga bara ett par tre dagar efter incidenten.¹⁹ Tyvärr saknas vakthavande befäls dagbok för den här aktuella tiden. Den bevarade vaktdagboken upphör några månader tidigare. Men en titt i 1974 års vaktdagbok ger en god bild av vilken typ av bevakning man försökte upprätthålla i Visby. Den 28 augusti 1974 noterades till exempel att ett polskt fartyg låg i Visby hamn och två polska seglare som under dagen befunnit sig vid Fårö. Två dagar senare inkom information från försvarsstabens underrättelseavdelning om att en Warszawapaktsövning förväntades i Östersjöområdet: ”Skärpt uppmärksamhet måste hållas på tecken som kan tyda på dylik verksamhet t ex störsändningar, marina enheters uppträdande, livlig flygverksamhet.”²⁰

Nu inträffade, helt oväntat, en livlig och skarp fartygs- och flygverksamhet under den 9 november 1975. Vad hade hänt om *Storozjevoj* hade tagit sig in på svenskt vatten? Det vet vi inte men händelsen visade hur snabbt en ö med Gotlands läge kunde dras in i en kris med svåra militära och säkerhetspolitiska implikationer.²¹

Nu slapp svenska myndigheter att hantera en sådan skarp kris. Istället fick man koncentrera sig på att möta pressens spekulationer om vad som hade hänt.

*Mytbildningen i efterhand*²²

Bara ett par månader efter incidenten, den 18 januari 1976 slog *Expressen* upp historien på en helsida. De byggde på uppgifter från lettiska fiskare som hade befunnit sig i de aktuella farvattnen när *Storozjevoj* hejdades. Nya tidningsuppgifter förekom i *Expressen* den 4 maj och *Svenska Dagbladet* den 14 maj 1976. Men det var först när *Dagens Nyheter* den 6 juni återgav uppgifter från den engelska *Daily Telegraph* som svenska myndigheter tvingades kommentera det hela.

Dagens Nyheter återgav uppgifter om att *Storozjevoj* skulle ha lyckats ta sig in och sökt skydd i svensk hamn på Gotland, men sedan lämnats ut till ryssarna sedan svenska myndigheter nekat dem asyl. Försvarsministern Erik Holmqvist gick ut och dementerade:

”Det är fullständigt fel. Historien är uppdiiktad. Rena fantasier. – Det förekom inga kontakter mellan vare sig svenska myndigheter eller stridskrafter och det sovjetiska fartyget. – Det här har försvarsstaben gett en fullständig rapport om. – Men så mycket kan jag säga: det enda som iaktogs var ett fartyg med kurs mot Sverige, men vi vidtog inga åtgärder, ingen extra beredskap, ingenting.”

Trots dementin fortsatte ryktesspridningen i en del engelska tidningar. Påstående utslungades om att den svenska regeringen höll inne med sanningen. Den utredning som Erik Holmqvist hänvisade till var rimligen ÖB:s underrättelseorientering som hade sänts ut den 28 mars 1975. Ansvarig för den var amiralen Carl-Fredrik Algernon, chef för försvarsstabens sektion 2, senare tragiskt omkommen när han var krigsmaterielinspektör. Kontrasignerade gjorde Ulf Samuelson, senare känd som ”Samuel Ulfson” i Jan Guillous böcker om underrättelseofficeren Hamilton.

Storozjevoj och hennes öde har som vi redan har sett använts av Wilhelm Agrell i romanform. Men han är inte den ende. Nyheten om det misslyckade myteriet spreds i olika medier och flöt bland annat in som en notis i *Washington Post*. Enligt vad man måste beteckna som en modern sägen med möjlig verklighetsförankring ska denna notis ha uppmärksamrats av den bästsäljande thrillerförfattaren Tom Clancy. Tillsammans med ett

krigsspel från US Naval Academy bildade notisen underlag för Clancy's roman om *Jakten på Röd Oktober*. Det må förhålla sig hur det vill med uppslaget till boken. Men när den filmades år 1990 kreerade Sean Connery en sovjetisk ubåtskapten med helt andra preferenser och syften än vad den renlärlige kommunisten Valerij Sablin hade haft.²³

Den dag de ryska militära arkiven öppnas, öppnas också möjligheten för författare och filmmakare att ge en helt annan version av myteristernas och *Storozjevojs* öde. Men framför allt kan forskarna studera och värdera den för Sverige kanske potentiellt allvarligaste marina händelsen i vårt närområde under hela det kalla kriget. Men vad vi vet i nuläget om händelseförloppet berättigar oss ändå till att sätta årtalet 1975 vid sidan av de andra "kris"-åren 1952 och 1981 när vi skriver det svenska försvarets historia under det kalla kriget.

¹ Wilhelm Agrell, *Krivak 500. En underrättelseroman*, Sthlm 1993 s 112-115.

² En skildring av denna händelse har tidigare publicerats i Sven Fredrik Hedin, Myteriet i Riga, i *Kungl Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* 1997:6 s 157-163.

³ A S Pavlov, *Warships of the USSR and Russia 1945-1995*, Annapolis, MD 1997 s 131 f.

⁴ William E Odom, *The Collapse of the Soviet Military*, Yale 1998 s 107-111.

⁵ Skildringen bygger på *Hedin* ovan a a, som i sin tur bygger på Matthew Campbells artiklar i engelska *Sunday Times*.

⁶ Uppgifter om maskinproblemen i Wilhelm Agrells efterord i *Agrell 1993* s 235 f. Avvikande uppgifter om turbinernas styrka ges i *Pavlov 1997* s 132. Här har den senares sifferuppgifter följts.

⁷ John T Greenwood, The Aviation Industry, 1917-97, i Robin Higham/John T Greenwood/Von Hardtsy, eds., *Russian Aviation and Air Power in the Twentieth Century*, London/Portland, OR 1997 s 126-161 spec s 151.

⁸ Ovan i not 7 a a s 151.

⁹ Detaljuppgifter om fartygs- och flyginsatserna under förföljandet är hämtade ur ÖB:s extra underrättelseorientering (EXO) nr 1976, 1976-03-08, Und H 810 (H 19), **Försvarets högkvarter**, *Militära underrättelse- och säkerhetstjänstens (MUST) arkiv*. Jag tackar arkivtjänsteman Gunnar Carlsson, MUST/HKV för hjälp med att få ta del av detta material. ÖB:s underrättelseorientering är också återgiven i *Hedin 1997*.

¹⁰ Agrell hävdar att så var fallet (s 236) medan Hedin hävdar motsatsen och att det måste vara ett "tankefel" (s 160).

-
- ¹¹ Fred Coleman, *The Decline and Fall of the Soviet Empire. Forty Years that shook the World from Stalin to Yeltsin*, New York 1997 s 162.
- ¹² ÖB:s underrättelseorientering 1976-03-08.
- ¹³ Pavlov s 132.
- ¹⁴ Frågan ska besvaras utan att något försök har gjorts att få tillgång till eventuellt sekretessbelagt material hos Försvarets radioanstalt.
- ¹⁵ **Försvarsmaktens högkvarter**, *Militära underrättelse- och säkerhetstjänstens (MUST) arkiv*, Årsöversikt 1975, 1976-03-29, Und H 810 (H 13), sidan 16 bilaga 2.
- ¹⁶ Överbefälhavarens underrättelseorientering 1975-03-28.
- ¹⁷ Bengt Hammarhjelm, *Beredskap på Gotland 175 år, 1811-1986*, Visby 1986 s 238.
- ¹⁸ *Hammarhjelm* s 238.
- ¹⁹ PM angående KFÖ hösten 1976, bilaga till C MKG:s handbrev H 3/75 10/10 1975, i **Krigsarkivet**, *Gotlands militärkommando, stabsexpeditionen, hemliga arkivet* volym F 2:1 Chefens handbrev 1967-1982. Jag tackar krigsarkivarie Ulf Söderberg och arkivarie Per Clason för hjälp med att få ta del av denna och nedan angivna volym.
- ²⁰ Vaktdagbok för vakthavande befäl på Gotlands militärkommando 28/8 och 30/8 1974, i ovan i not 19 anförda arkiv volym F 4:2 Vaktdagbok – Vakthavande befäl 1974-1975.
- ²¹ För ett historiskt perspektiv på de särskilda svårigheterna med att försvara en ö i Östersjön se Lars Ericson, manus avsett för publicering i *Gotlands regemente 1811-2005*, Visby 2005.
- ²² Framställningen bygger när inget annat sägs på *Hedin* s 158 f.
- ²³ *The Chronicle of the Movies*, New York 1991 s 433.

© Lars Ericson Wolke 2005. Alla rättigheter förbehållna.

Detta är en utskrift från Lars Ericson Wolkes webbplats, www.ericsonwolke.se